

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

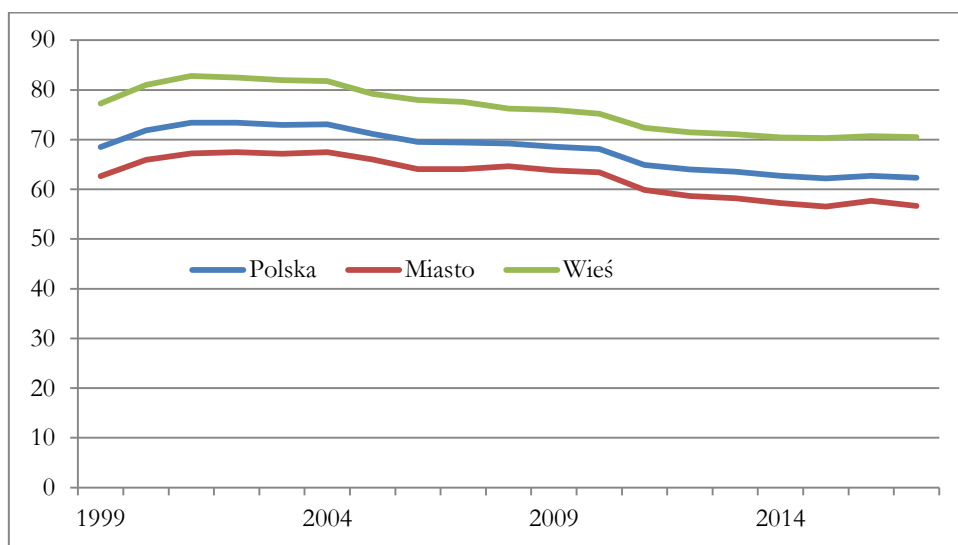
Małżeństwa wyznaniowe i ich regionalne zróżnicowanie

Zgodnie z polskim prawem od listopada 1998 r. przysięgę małżeńską rodzącą skutki cywilno-prawne zawrzeć można dwojako – w Urzędzie Stanu Cywilnego, albo przy okazji ślubu wyznaniowego w 11 kościołach i związkach wyznaniowych. W tym drugim przypadku spełnione muszą być pewne warunki – nie mogą występować prawne przeciwwskazania do zawarcia małżeństwa, a jednocześnie przyjmujący przysięgę małżeńską kapłan lub urzędnik gminy wyznaniowej zobowiązany jest do przesyłania do USC w ciągu 5 dni informacji o nowo zawartym małżeństwie, na podstawie której sporządzany jest przez ów Urząd akt zawarcia małżeństwa. Możliwość tak wprowadzona była w celu umożliwienia chętnym uniknięcia zbędnej podwójnej ceremonii i związanych z tym podwójnych kosztów.

Z możliwości takiej korzysta zdecydowana większość zawieranych związków małżeńskich, choć w trakcie ostatniego dwudziestolecia wielkość ta była zróżnicowana (rys. 1).

Rysunek 1

Udział małżeństw wyznaniowych wśród wszystkich małżeństw zawartych w Polsce w latach 1999-2017 (w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z Roczników Demograficznych GUS i bazy danych GUS *Demografia*

Po początkowo wysokim i rosnącym udziale, ostatnie 12 lat to czas powolnego obniżania się części małżeństw wyznaniowych, których frakcja zmalała o ponad 11 pkt. proc. od swego maksimum (tab. 2). Niezmiennie występuje kilkunastoprocentowa różnica częstości między małżeństwami zawartymi w mieście i na wsi. Owa różnica, podobnie jak i sam spadek ważności interesującej nas kategorii, po części wynika z odmiennej częstości występowania małżeństw powtórnych. Wzrost ich znaczenia z 13% ogółu małżeństw na przełomie XX i XXI w. do 20,1% w 2017 r. w pewnym stopniu tłumaczy spadek częstości związków wyznaniowych. Z kolei różnica częstości występowania związków powtórnych pomiędzy ludnością miast (np. 23,8% w 2017 r.) a wsi (14,7%) samoistnie przekłada się na

możliwość zawarcia małżeństwa wyznaniowego rodzącego skutki cywilno-prawne. Tak się bowiem składa, że stan cywilny w silny sposób oddziałuje na wybór formy ceremonii zamążpójścia/ożenku (tab. 1).

Tabela 1
 Udział małżeństw wyznaniowych w zależności od stanu cywilnego nowożeńców w 2017 r.
 (jako % małżeństw o zawartych przez osoby o danym stanie cywilnym)

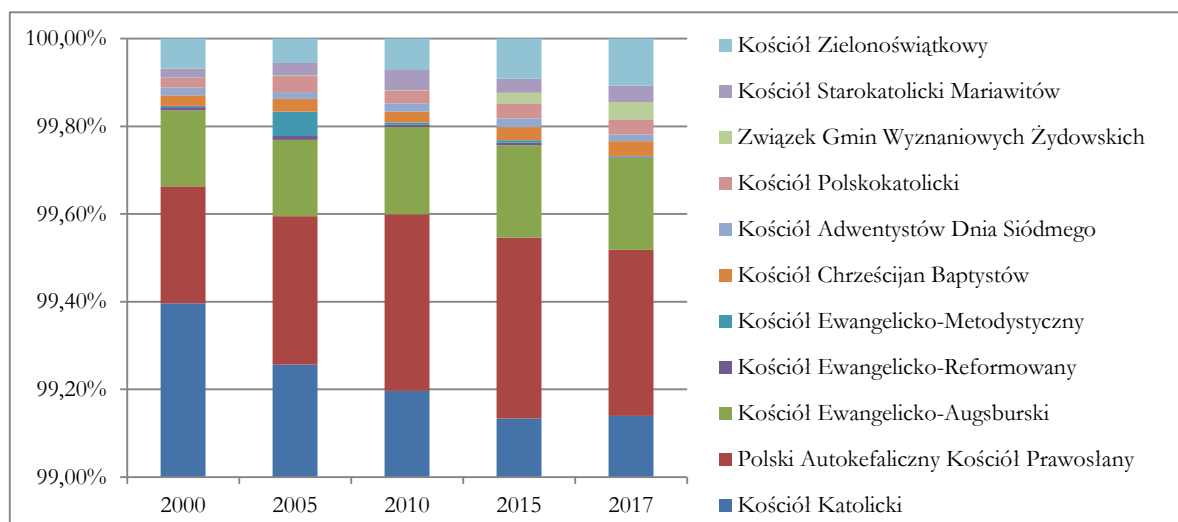
Stan cywilny		Mężczyźni		
		kawaler	wdowiec	rozwidziony
Kobiety	panna	74,6	53,1	15,0
	wdowa	49,9	53,4	7,6
	rozwidziona	14,8	16,2	2,6

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*

Z uwagi na to, iż niektóre wyznania nie dopuszczają do ponownego zawarcia związku małżeńskiego przez osoby rozwiedzione zgodnie z ich wewnętrznymi regułami, dla części osób chcących zalegalizować swój związek przy okazji ceremonii religijnej staje się to niemożliwe. Ale również w przypadku osób owdowiałych znaczna część decyduje się na ceremonię cywilną jako podstawę legalnego związku.

Obecnie, zgodnie z polskim prawem, złożenie wiążącej przysięgi małżeńskiej w czasie ceremonii wyznaniowej możliwe jest w przypadku 11 kościołów i związków wyznaniowych (rys. 2). Jednakże w praktyce okazuje się, iż jeden z owych kościołów wyraźnie dominuje. W ostatnim dwudziestoleciu stale ponad 99% zawieranych małżeństw wyznaniowych rodzących skutki cywilno-prawne zawieranych było zgodnie z obrządkiem Kościoła Katolickiego (w roku 2017 było to 99,14%).

Rysunek 2
 Udział poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych wśród małżeństw wyznaniowych w latach 2000-2017

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z Roczników Demograficznych GUS i bazy danych GUS *Demografia*

W zasadzie tylko 2 wyznania – prawosławie i protestantyzm obrządku ewangelicko-augsburskiego – stale odznaczają się kilkusetosobowymi zastępami par nowożeńców. Pozostałe wyznania – za wyjątkiem Kościoła Zielonoświątkowego sporadycznie udzielającego ponad 100 ślubów w ciągu roku –

miewają od kilku do kilkudziesięciu małżeństw wyznaniowych rodzących skutki cywilno-prawne rocznie.

Statystyki GU obejmują jedynie te małżestwa wyznaniowe, które rodzą skutki cywilno-prawne, legitymizując związek. Tymczasem liczba małżeństw wyznaniowych jest większa, w przypadku części ich bowiem ceremonia ślubna dokonywana jest z pewnym opóźnieniem w stosunku do małżeństwa cywilnego, zawartego w USC. Przykładowo, w 2016 r. liczba małżeństw sakramentalnych zawartych w Kościele Katolickim wyniosła 136,3 tys. [ISKK, 2018: 30], podczas gdy jedynie 121,9 tys. spośród nich rodziło skutki cywilno-prawne.

Małżestwa wyznaniowe to kolejne zjawisko demograficzne, w przypadku którego zauważyć można wyraźne zróżnicowanie przestrzenne w skali kraju (tab. 2). Podobnie jak w przypadku innych zachowań demograficznych, które przyporządkować można bez trudu jako przynależące do zachowań (nie)tradycyjnych, widoczny jest wyraźny podział na województwa Polski Północno-Zachodniej i Południowo-Wschodniej. W pierwszej grupie jedynie połowa zawieranych małżeństw formalizowana jest w trakcie uroczystości religijnej, w grupie drugiej dotyczy to ponad 2/3 ogółu nowo zawieranych związków. Pas województw rozdzielających te dwa regiony odznacza się wartościami pośrednimi, choć w przypadku Mazowsza i ziemi łódzkiej po wyeliminowaniu wpływu stolic (Warszawa, Łódź) występujące wartości bliskie są tym maksymalnym.

Tabela 2

Małżestwa wyznaniowe jako % ogółu nowo zawartych małżeństw według województw w latach 2000-2017

Województwo	2000	2005	2010	2015	2017		
					Ogółem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	63,4	62,8	59,0	48,6	51,1	48,6	56,8
Kujawsko-pomorskie	68,6	69,6	66,5	59,2	58,7	53,7	65,8
Lubelskie	75,9	75,2	74,2	68,7	71,3	66,1	75,6
Lubuskie	64,2	63,6	59,9	50,2	50,5	47,9	55,3
Łódzkie	72,6	71,9	69,0	63,4	62,3	55,7	73,1
Małopolskie	78,5	77,9	74,9	72,2	71,6	63,6	79,0
Mazowieckie	72,9	73,1	69,7	65,0	63,2	57,1	73,9
Opolskie	68,9	63,8	63,1	60,0	60,6	54,1	67,2
Podkarpackie	80,1	77,9	77,3	73,2	74,1	68,8	77,5
Podlaskie	75,1	75,3	73,0	70,9	70,9	68,9	73,9
Pomorskie	70,5	69,2	65,5	58,0	58,9	54,5	66,4
Śląskie	67,2	66,6	64,8	57,2	58,2	54,5	70,5
Świętokrzyskie	77,2	78,0	74,1	68,7	69,1	62,9	73,5
Warmińsko-mazurskie	70,4	68,6	63,8	58,2	57,5	56,7	58,6
Wielkopolskie	77,0	75,1	70,4	64,4	64,2	59,1	70,5
Zachodniopomorskie	60,8	61,0	55,2	49,0	47,7	46,3	50,7
Polska	71,9	71,2	68,1	62,2	62,3	56,7	70,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Roczników Demograficznych* i bazy danych GUS Demografia

We wszystkich przypadkach występują wyższe udziały na terenach wiejskich, choć w przypadku dawnych Ziem Odzyskanych różnice te niekiedy są niewielkie. Największe występują tam, gdzie tradycyjnemu światopoglądowi mieszkańców wsi towarzyszy zdecydowanie bardziej nowoczesne podejście mieszkańców miast, zwłaszcza tych największych (Mazowsze, Łódzkie, Małopolska, Górny Śląsk).

Województwa – choć traktowane są jako w miarę homogeniczne z punktu widzenia wielu zachowań demograficznych – odznaczają się wewnętrznym zróżnicowaniem częstości zawierania mał-

żeństw wyznaniowych (tab. 3). Odzwierciedla ono zarówno zróżnicowanie wzmiankowanych wcześniej charakterystyk nowożeńców (np. poziom urbanizacji, częstota małżeństw powtórnych), jak i inne czynniki (obyczajowość, religijność). Przykładowo, w 2017 r. występowały bardzo duże różnice pomiędzy powiatami zajmującymi w ramach województw ekstremalne pozycje – z reguły różnice te wynosiły 20-25 pkt proc. Najniższe wartości odnotowywano w stolicach regionów lub innych największych miastach województw. Jedynie w 6 przypadkach powyższe stwierdzenie nie było prawdziwe, przy czym w przypadku Podlasia najniższy poziom odnotowano w powiecie hajnowskim, gdzie jednym z powodów może być duży udział osób prawosławnych, tj. wyznawców religii słabiej akcentującej prymat obrządku nad zasadami prawa. Z kolei najwyższe udziały małżeństw wyznaniowych rodzących skutki cywilno-prawne odnotowywane są w powiatach peryferyjnych, słabo zurbanizowanych, umiejscowionych często na terenach odznaczających się przywiązaniem do tradycyjnego modelu rodziny – tj. posiadających relatywnie wysoką dzietność i nisko poziom urodzeń pozamałżeńskich.

Tabela 3

Powiaty o najwyższym i najniższym udziale małżeństw wyznaniowych według województw w 2017 r.

Województwo	Minimum	Maksimum
Dolnośląskie	Jelenia Góra – 36,9%	strzeliński – 64,3%
Kujawsko-pomorskie	Grudziądz – 44,4%	radziejowski – 78,9%
Lubelskie	Chelm – 60,3%	lukowski – 83,7%
Lubuskie	krośnieński – 43,5%	nowosolski – 55,8%
Łódzkie	Łódź – 50,4%	skierniewicki – 77,0%
Małopolskie	chrzanowski – 59,3%	limanowski – 84,2%
Mazowieckie	Warszawa – 51,3%	przysuski – 85,8%
Opolskie	Opole – 49,8%	oleski – 69,6%
Podkarpackie	Przemyśl – 57,3%	ropczycko-sędziszowski – 83,3%
Podlaskie	hajnowski – 62,6%	wysokomazowiecki – 81,8%
Pomorskie	Sopot – 43,4%	kartuski – 73,4%
Śląskie	Zabrze – 44,4%	żywiecki – 72,8%
Świętokrzyskie	ostrowiecki – 59,7%	włoszczowski – 76,7%
Warmińsko-mazurskie	braniewski – 48,9%	nowomiejski – 69,7%
Wielkopolskie	Leszno – 50,6%	kaliski – 78,9%
Zachodniopomorskie	kołobrzegi – 38,7%	świdwiński – 56,9%
Polska	Jelenia Góra – 36,9%	przysuski – 85,8%

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS Demografia

Jak łatwo można się domyślić, we wszystkich województwach pod względem częstości „obsługi” procesu zawierania związku małżeńskiego dominującą pozycję posiadał Kościół Katolicki. Jedynie w dwóch regionach jego udział nie przekraczał 99%. Działo się tak na Podlasiu, gdzie – jak można się domyślać – z uwagi na koncentrację ludności białoruskiej na terenie powiatów południowo-wschodnich znaczny był udział małżeństw zawartych w obrządku prawosławnym (7,9% w 2017 r.), oraz w województwie śląskim, gdzie z kolei występuje w okolicach Skoczowa i Wisły centrum polskich ewangelików (1,5% małżeństw wyznaniowych zawartych w tym regionie to związki Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego). Pozostałe kościoły i związki wyznaniowe nie miały bardziej widocznego udziału w procesie formowania małżeństw, w większości przypadków odpowiadając za pojedyncze śluby. Może to wynikać z uznawania zgodnie z zasadami danej religii zawarcia małżeństwa za sprawę na poły prywatną, nie zaś za sakrament.

Tabela 4

Udział małżeństw zawartych w innych niż Kościół Katolicki kościołach i związkach wyznaniowych w 2017 r. według województw (jako % wszystkich małżeństw wyznaniowych zawartych w danym regionie)

Województwo	Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	Kościół Ewangelicko -Augsburski	Pozostałe
Dolnośląskie	0,1	0,1	0,4
Kujawsko-pomorskie	0,1	0,0	0,2
Lubelskie	0,2	0,0	0,3
Lubuskie	0,4	0,0	0,3
Łódzkie	0,1	0,0	0,5
Małopolskie	0,1	0,1	0,2
Mazowieckie	0,2	0,0	0,2
Opolskie	0,0	0,1	0,4
Podkarpackie	0,0	0,0	0,2
Podlaskie	7,9	0,0	0,2
Pomorskie	0,1	0,0	0,3
Śląskie	0,0	1,5	0,3
Świętokrzyskie	0,0	0,0	0,1
Warmińsko-mazurskie	0,3	0,2	0,2
Wielkopolskie	0,1	0,0	0,3
Zachodniopomorskie	0,1	0,1	0,4
Polska	0,4	0,2	0,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS Demografia

Kończąc niniejsze opracowanie, wypada zastanowić się, w jakim stopniu małżeństwa wyznaniowe rodzące skutki cywilno-prawne są nadal wskaźnikiem religijności, a w jakim wskazówką odnośnie do wyboru takiej formy zamążpójścia/ożenku, która jest z jednej strony społecznie akceptowana, z drugiej zaś bardziej widowiskowa, bardziej zapadająca w pamięć. Zarówno bowiem scenografia (wnętrze urzędu wobec wnętrza zabytkowej z reguły świątyni), jak i rytuał (urzędowe formuły i skromna muzyka wobec liturgii i tradycyjnej religijnej muzyki) wpływają nawet u osób niepoczuwających się do głębokich doznań religijnych na powstanie szczególnej, bardziej pamiętanej atmosfery w przypadku ślubów wyznaniowych. Stąd też – jak kilka lat temu pokazały badania narzeczonych prowadzone na terenie województwa łódzkiego [Szukalski, 2013] – nawet i narzeczeni mieszkający już ze sobą od dawna, a zatem ewidentnie będący na bakier z etyką katolicką, w większości zamierzali przyrzeczenie miłości i wierności wypowiadać w świątyni. W rezultacie wskaźniki małżeństw wyznaniowych nie mogą być jednoznacznie uznawane za wskaźniki religijności, choć różnice (np. regionalne) pomiędzy nimi mogą być traktowane jako silna przesłanka mówiąca o różnicach w zakresie poważnego traktowania religii w życiu jednostek.

Literatura

- ISKK (Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego), 2018, *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia 2018*, Warszawa, s. 63, http://iskk.pl/images/stories/Instytut/dokumenty/Annuario_Statisticum_2018.pdf
- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2017, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2016-2017*, ZWS GUS, Warszawa, s. 240, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>
- Szukalski P., 2010, *Małżeństwa wyznaniowe w Polsce w latach 1998-2007*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 6, 45-58, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3646>
- Szukalski P., 2013, *Małżeństwo: początek i koniec*, Wyd. UŁ, Łódź, <http://hdl.handle.net/11089/16165>
- Szukalski P., 2016, *Małżeństwa wyznaniowe w ujęciu regionalnym*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, nr 4, 1-5, <http://hdl.handle.net/11089/18588>